

HATŞEPSUT: NAİBELİKTEN FİRAVUNLUĞA YÜRÜYEN BİR KRALİÇE
*HATSHEPSUT: A QUEEN WHO WALKING FROM REGENT TO THE
PHARAOH*

Cemal YILMAZ

Dr., Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı
Dr., Pamukkale University, Institute of Social Sciences, Department of History

cemalyilmaz_64@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3475-054X

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
2/2, Eylül - September 2020 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
www.oannesjournal.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi-Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **15.08.2020**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **08.09.2020**
Sayfa-Pages : **277 – 300.**

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: YILMAZ, Cemal, “Hatşepsut: Naibelikten Firavunluğa Yürüyen Bir Kraliçe”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/2, Eylül 2020, ss. 277 – 300.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

2/2, Eylül - September 2020

277 – 300

Makale Türü: Araştırma Makalesi

HATŞEPSUT: NAİBELİKTEN FİRAVUNLUĞA YÜRÜYEN BİR KRALİÇE* HATSHEPSUT: A QUEEN WHO WALKING FROM REGENT TO THE PHARAOH

Cemal YILMAZ

Öz

Yeni Krallık Dönemi'nde 18. Hanedan'ın mensubu olarak önce kral naibi, ardından ise kral (firavun) olup yönetimde etkili olan Hatşepsut, Eski Mısır'ın önde gelen şahsiyetlerindedir. Kocası II. Tutmosis'in ölümü üzerine tahta geçen III. Tutmosis'in yaşının çok küçük olmasından dolayı Hatşepsut kral naibi olarak yönetimi geçici olarak devralmıştır. Ancak günden güne güçlenen kraliçe, üvey oğlu III. Tutmosis'i geri plana iterek taç giymiş ve erkek firavunlardan farksız biçimde Mısır'ı yönetmeye başlamıştır. Meşruiyetini de sağlayan Hatşepsut 20 yıl boyunca iktidarda kalmış ve önemli işlere imza atmıştır. Genellikle erkeklerin geçtiği krallık makamında olmasından dolayı sanatsal çalışmalarda kendini kimi zaman bir erkek gibi tasvir ettiren Hatşepsut kadın kimliğini gizlemeyerek, öz benliğini yansıtan heykel ve resimler de yaptırmıştır. Resmî törenlerde ise bir gelenek olarak firavunların uyguladığı takma sakal kullanmayı da ihmal etmeyen kraliçe, saltanatı boyunca bu ve benzeri seremonileri başarıyla yerine getirmiştir. Bütün bunlar kaynaklarda onun "kadın firavun" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

Abstract

During the New Kingdom Period, Hatshepsut, who was first the regent and then the king (pharaoh) as a member of the 18th Dynasty, was one of the leading figures of Ancient Egypt. Hatshepsut temporarily took over the administration as regent, due to the very young age of Tutmosis III, who took the throne after the death of her husband Tutmosis II. However, the queen, who got stronger day by day, pushed her stepson Thutmose III to the background and she was crowned and started to rule Egypt without being different from the male pharaohs. Hatshepsut who also provided its legitimacy, remained in the administration for 20 years and achieved important practice. Hatshepsut, who sometimes portrayed herself as a man in artistic works due to the fact that she is usually in the kingdom where men rule, has also made sculptures and paintings that reflect her own self, not hiding her female identity. Queen, who did not neglect to use the fake beard, used by the pharaohs as a tradition in official ceremonies, successfully performed these and similar ceremonies during her reign. All this caused her to be

* Bu makale 2015 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Programı'nda tamamlanmış olan "Amarna Çağı'nda Ön Asya Toplumları Arasında Diplomatik İlişkiler" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

Dönemindeki gelişmelere bakıldığında ise savaşlardan ziyade daha çok ticari faaliyetlerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda pek çok bölgeyle ticari ilişkiler geliştirilmiştir. Bunlar arasında ise en önemlisi Punt Seferi'dir. Öte yandan Hatşepsut'un döneminde az da olsa askeri sefer yapıldığı dile getirilmektedir. Özet olarak, bu çalışmada Eski Mısır tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Hatşepsut ve dönemi incelenmiştir. Giriş bölümünde ise Hatşepsut'un bu konuda ilk olmadığına anlaşılması için yönetimde söz sahibi olan kraliçeler hakkında bilgi verilmiştir.

described as a "woman pharaoh" in sources. Considering the developments in her period, it is seen that commercial activities are more in the foreground than wars. In this direction, commercial relations have been developed with many regions. The most important of these relations is the one with the country of Punt. On the other hand, it is stated that there was a small amount of military expeditions during Hatshepsut's period. In summary, in this study one of the most important figures in the history of Ancient Egypt, Hatshepsut and her period were examined. In the introduction section, information is given about the queens who have a say in the administration to understand that Hatshepsut is not the first in this regard.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Hatşepsut, Kadın Firavun, Kral Naibi, III. Tutmosis.

Keywords: Ancient Egypt, Hatshepsut, Female Pharaoh, Regent, Thutmose III.

Giriş

Eski Mısır medeniyetinin kadim geçmişi göz önüne alındığında erkeklerin yanı sıra bazı dönemlerde kadınların da yönetimde etkili oldukları tespit edilmiştir. Bunlar arasında kimi zaman kral naibesi¹ olarak görev alanlar olmuş, kimi zamansa doğrudan taç giymek suretiyle bir erkekten hiç farklı olmayacak biçimde bilfiil devleti yönetenler olmuştur. Bu kişiler arasında ise birkaçı -ki bunlardan Hatşepsut ve VII. Kleopatra akla ilk gelenleridir- daha çok ön plana çıkmış, buna bağlı olarak da onlar hakkında kaynaklarda daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.² Kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda Eski Mısır Devleti'nin yönetiminde söz sahibi olmuş bazı kraliçeleri başka bir ifadeyle "kadın firavunları" şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Eski Mısır Devleti'nin Yönetiminde Yer Alan Belli Başlı Kraliçeler		
Sülale	Kraliçe	Özet bilgiler
I. Sülale	Mer-neith	Kocası Horus Djjet'in ardından oğlu Den tahta geçene kadar birkaç yıl yönetimde kaldı. ³

¹ Naib kelimesi "birini temsil etmek, birinin vekili olmak, birinin yerini almak" anlamlarına gelmektedir. Bkz: Gibb, - Davies, 1964: 50.

² Galan, 2004: vii.

³ Brown, 2010: 144.

IV. Sülale	Khentkaus	Mefkure'nin kızıdır. Hakkında detaylı bilgi olmasa da mezarında yazılan şu metinler onun hem kral annesi olduğunu hem de bir dönem yönetimde kaldığını gösterir: "Yukarı ve Aşağı Mısır'da iki kralın annesi. Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı." ⁴
VI. Sülale	II. Ankhnespepi	I. Pepi'nin çok sayıdaki eşlerinden biri olan Ankhnespepi, oğlu II. Pepi için bir süre kral naibeliği yapmıştır. ⁵
VI. Sülale	Neithhikret (Nitocris ya da Nitokerty)	Bu kişinin adı Herodot'ta ve birkaç eserde geçtiği kadarıyla bilinmektedir. Hakkında herhangi bir arkeolojik kanıt yoktur ancak, kraliçenin adı Turin kral listesinde geçmektedir. Bununla birlikte Abidos kral listesinde ona yer verilmemiştir. Onun II. Pepi'nin kızı olduğu tahmin edilmektedir. ⁶
XII. Sülale	Sobeknefru (ya da Sebek-Nefru-Meryetre)	III. Amenemhet'in kızı, IV. Amenemhet'in üvey kardeşi ve eşidir. Kraliçe, Mısır'ı birkaç yıl yönetmiştir. Ona ait olduğu düşünülen ve üzerlerinde Kadın Horus, Ra'nın Kızı, Yukarı ve Aşağı Ülkelerin Kralı şeklinde ibareler olan yazıtlar bulunmuştur. Kraliçe, kadın elbiseleri içinde tasvir edilmiştir ancak resmî törenlerde erkek objeleri taşımıştır. Bu da Hatşepsut'un yaptıklarını anımsatmaktadır. Sobeknefru'dan sonra XII. Sülale son bulmuştur. ⁷
XVIII. Sülale	I. Ahhotep	I. Ahhotep, XVIII. Sülale firavunlarından I. Ahmose'nin annesidir. Kraliçenin kocası ise bu sülalenin en önemli isimlerinden Sekenenre Taa'dır. I. Ahhotep oğlunun adına bir süreliğine ülkeyi yönetmiştir. Bir dönemin yani Yeni Krallık Devri'nin başlangıç sürecinde devlet yönetiminde görev almış olması onun önemini arttırmaktadır ki yaşadığı dönemde Hiksoslarla da mücadele edildiği unutulmamalıdır. ⁸
XVIII. Sülale	Ahmose-Nefertari (ya da Ahmes-Nefertari)	Ahmose-Nefertari, Sekenenre Taa'nın kızı, 18. Sülale'nin kurucusu olan Ahmose'nin kızkardeşi ve aynı zamanda eşidir. I. Amehotep ise onun oğludur. Ahmose-Nefertari kocasının ölümünün ardından oğlu küçük yaşta olduğu için onun naibeliğini yapmıştır. Bu kraliçe devlet yönetiminde son derece etkili olmuştur. Öyle ki onun sonraki firavunlardan I. Tutmosis'in tahta geçmesinde bile etkili olduğu belirtilmektedir. Kraliçenin kızı Ahmose-Meritamon ise I. Amenhotep'in eşi olmuştur. ⁹
XVIII. Sülale	Nefertiti	Kocasısı Akhenaton'un ölümünden sonra yönetimde söz sahibi olduğu iddia edilmektedir. Kraliçenin bazı zamanlarda dini törenlerde başkanlık ettiğine dair de kaynaklarda bilgi verilmektedir.
XIX. Sülale	Tausret (Tawosret)	Tausret, II. Seti'nin baş zevcesidir. Kocasısı öldüğünde oğlu Siptah'ın yerine naibelik yapmıştır. Siptah ise firavunun orta seviyedeki eşlerinden birinden doğmuştur; dolayısıyla Tausret onun üvey annesi oluyordu. Siptah iktidarının altıncı yılında ölünce, kraliçe Tausret iki veya dört yıl kadar Mısır'ı yönetmiştir.

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Fourth_Dynasty_of_Egypt. (21.01.2020)

⁵ Tyldesley, 2006: 61.

⁶ Tyldesley, 2006: 63.

⁷ Dodson, 2000: 67.

⁸ Tyldesley, 2006: 88.; Clayton, 2001: 100.; Wilkinson, 2013: 250.

⁹ Brown, 2010: 146.

Ptoleme Dönemi.	VII. Kleopatra	XII. Ptoleme'nin kızı. Mısır'ın son kraliçesi. Kardeşi XIII. Ptoleme ile iktidarı paylaştı. Ancak kısa zaman sonra kardeşini bir kenara iterek ülkeyi tek başına yönetti. Tahta geçtiğinde 17 yaşındaydı. Kendi adına para bastı ve bunların üzerine resmini de koydu. Roma İmparatorluğu ile çok çeşitli konularda ilişkiler kurduğu bilinmektedir. ¹⁰
-----------------	----------------	--

Yukarıdaki tablodan Eski Mısır medeniyetinin en eski zamanlarından VII. Kleopatra devrine kadar geçen uzun süreçte kraliçelerin ülkenin yönetiminde ciddi bir biçimde etkili oldukları anlaşılmaktadır. Zikrolunan bu kişilere bakıldığında bunlar arasında kimi zaman kral annelerinin, kimi zaman da kral eşlerinin yer aldığı göze çarpmaktadır. Kadınların yönetimde söz sahibi olması konusunda XVIII. Sülale zamanında bir yoğunluk yaşanmıştır ancak, önceki dönemlerde de kraliçelerin ülke yönetiminde etkili oldukları görülmektedir. Bu kraliçelerin diplomatik yazışmalara bile katıldıkları düşünüldüğünde -Amarna Çağı buna güzel bir örnektir- onların etkinliğinin ülke sınırlarını da aştığı anlaşılmaktadır.

Eski Mısır'da tahta geçen kraliçelerin içinde krallık unvanlarını ilk kez tam anlamıyla kullanan kişinin XII. Sülale'den III. Amenemhat'ın kızı, IV. Amenemhat'ın eşi Sobekneferu olduğu tespit edilmiştir.¹¹ Sobekkare şeklinde bir taht ismi kullanan bu kraliçenin “İki Ülkenin Hanımı, Aşağı ve Yukarı Mısır'ın Kralı, Altın Şahin” gibi oldukça gösterişli unvanlar taşıdığı ve bilfiil bir kral gibi Mısır'ı yönettiği kaynaklarda dile getirilmektedir. Sobekneferu'nun Hatşepsut'tan ayrılan yönü ise Turin Kral Listesi'nde onun adına yer verilmiş olmasıdır. O aynı zamanda rahip Manetho'nun kral listesinde de zikredilmiştir. Bu kayıtlar Sobekneferu'nun yasal olarak da tanındığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki Hatşepsut'un tahttan indikten sonra başına gelen anıtlardan adının silinmesi, tasvirlerinin tahribata uğraması, yani bilinçli bir biçimde yok edilmeye mahkûm edilmesi gibi durumlar Sobekneferu'ya uygulanmamıştır.¹²

Hatşepsut'tan önce XVIII. Sülale'de ülke yönetiminde etkili olan ilk kraliçe ise bu Sülale'nin kurucusu olan kral Ahmose'nin annesi I. Ahhotep'tir.¹³ I. Ahhotep, Sekenenre Taa'nın eşiydi ve kaynaklarda yer alan bilgilere göre bu kraliçe en az dört çocuk dünyaya getirmişti. İlginç olan şey bu çocukların her birinin şaşırtıcı bir biçimde Ahmose¹⁴ adını taşıyor olmasıydı.

¹⁰ Tabloda yer alan bilgiler kaynak olarak gösterilen kitap ve makalelerin yanı sıra: [https://www.parcast.com/blog/2016/10/26/5-powerful-women-rulers-of-ancient-egypt.;](https://www.parcast.com/blog/2016/10/26/5-powerful-women-rulers-of-ancient-egypt.) [https://www.historyextra.com/period/ancient-egypt/the-female-kings-of-ancient-egypt/;](https://www.historyextra.com/period/ancient-egypt/the-female-kings-of-ancient-egypt/) [https://www.thoughtco.com/profile-of-female-pharaohs-3528392.](https://www.thoughtco.com/profile-of-female-pharaohs-3528392) (21.01.2020) gibi web sitelerinden alınmıştır. Eğer hiçbir dipnot verilmemişse bu, bilgilerin yukarıda yazılan web sitelerinden alındığının bir göstergesidir.

¹¹ Brown, 2010: 144.

¹² Tyldesley, 2006: 74.; Brown, 2010: 144, 145.

¹³ Brown, 2010: 145.

¹⁴ Ahmose veya Iah-mose “Ay'ın Çocuğu” anlamına gelmektedir. Bu isimde yer alan “Iah” Eski Mısır panteonunda Ay Tanrısı olarak bilinmektedir. Bu cümleden hareketle Yeni Krallık Devri'nin ilk başlarında Ay Tanrısı'nın çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kraliçe I. Ahhotep ve firavun Ahmose'nin yanı sıra 18. Sülale'ye mensup prens ve prenseslerin pek çoğunun bu ismi taşımış olmaları da bunun en bariz göstergesidir. Hart, 2005: 77.; [https://www.behindthename.com/name/ahmose.](https://www.behindthename.com/name/ahmose) (06.07. 2020).

Kraliyet çiftinin bu dört evladından ikisi kız idi; bunlardan biri Ahmose-Nefertari diğeri ise Ahmose-Nebta adındaydı. Erkek evlatların her ikisi de Ahmose adına sahipti. Bu iki erkek çocuğun büyük olanı ölünce küçük olan babasının varisi olmuştu. Fakat bu esnada Ahmose'nin yaşı bir hayli küçük idi. Bu da gerek ülke yönetimi gerekse askeri ve ekonomik stratejiler açısından ciddi bir dezavantajdı. Öyle ki bu süreçte bir süreliğine de olsa Mısırlılar askeri açıdan bir durgunluk yaşamışlardı.¹⁵ Bundan dolayı tahtın varisi yetişkinlik devrine erişene kadar ülke yönetimi annesinin kontrolünde kalmıştır. Kraliçe hakkında yazıtlarda dile getirilenlere kulak verildiğinde onun askeri seferlere giriştiği bu sayede zikrolunan durgunluğun bir nebze de olsa giderildiği düşünülebilir.

Sekenenre Taa'nın (MÖ 1545-1541) üvey kardeşi ve eşi olarak önemli bir mevki edinmiş olan I. Ahhotep'in, kocasını Hiksoslarla savaşması için ciddi bir biçimde teşvik ettiği, hatta kendisinin de bu düşman toplulukla mücadeleler yaptığı dile getirilmektedir. Sekenenre Taa'nın Hiksoslarla yaptığı bir savaş esnasında ölmesi üzerine Ahmose'ye rağmen tahta Kamose geçmişti. Kamose'nin kısa ömürlü (MÖ 1541-1539) iktidarı da Hiksoslarla mücadeleler yaparak geçti. Onun ölümünden sonra ise taht esas sahibi Ahmose'ye kalmıştı. Ancak bu esnada Ahmose'nin yaşı küçüktü; kaynaklardan onun bu sıralarda on yaşlarında olduğu ifade edilmektedir. Tahtın yeni sahibinin küçük yaşta olmasından dolayı kraliçe I. Ahhotep oğlunun yerine yönetimi devralmış ve bu süreçte isyancılara karşı çetin mücadeleler vererek onların Mısır'dan çıkarılmasında etkili olmuştur.¹⁶ Kraliçe hakkında kaynaklarda yer alan bütün bu bilgiler oğlu Ahmose tarafından özenle yazdırılmıştı. Ahmose'nin bu davranışı annesinin ülke yönetiminde olmasından dolayı olumsuz bir düşüncede olmadığını, bilakis bundan dolayı memnuniyet duyduğunu göstermektedir. Bu durum sonraki yöneticilerin fikriyatında da I. Ahhotep hakkında iyimser düşüncelere yol açmışa benzemektedir ki ilerleyen dönemde tahta geçen yöneticilerin bu kraliçenin izlerini silmemiş olmaları bunun en sarıh işaretidir. Ancak, bu türden bir memnuniyet göstergesi Hatşepsut'un ardından tahta çıkacak olan III. Tutmosis'te ve ardıllarında görülmez. Bilindiği gibi Hatşepsut tahtan inince onun isimleri planlı olarak silinmeye başlanmıştı.

I. Ahhotep'ten sonra Mısır yönetiminde etkili olan kraliçe onun kızı Ahmose-Nefertari'dir. Bu kraliçenin zamanındaki gelişmelere bakıldığında onun annesinin izini takip ettiği açıkça görülmektedir. Ahmose-Nefertari öncelikle Mısır'ın saray geleneğine uygun olarak kardeşi Ahmose ile evlenmiş, böylece firavun Ahmose'nin erkek kardeşi ve eşi gibi birtakım sıfatlara sahip olarak çok önemli bir konuma erişmiştir. Kraliyet çiftinin bu evlilikten dört oğlu, beş de kızı olmak üzere toplamda dokuz evladı dünyaya geldi. Ancak bunlardan beşi henüz bebeklik dönemindeyken öldü. Bu çocuklardan I. Amenhotep ise babasından sonra tahtın sahibi oldu. Ancak, krallık kurumu yine veliahtın küçük yaşta olması gibi bir sorunla karşı karşıyaydı. Bu yüzden kralın annesi Ahmose-Nefertari bir mecburiyet gereği olarak oğlunun adına yönetimini devraldı. Onun kral naibeliği görevi ise yedi yıl boyunca başarılı bir biçimde devam etti. Ancak kraliçenin tahtı oğluna devrettikten sonraki süreçte de saraydaki etkinliğini devam ettirdiği görülmektedir. Hatta oğlundan sonra I.

¹⁵ Tyldesley, 2006: 82.

¹⁶ Brown, 2010: 145.; Wilkinson, 2013: 16, 250, 262, 263.

Tutmosis'in tahta çıkmasında da onun bir parça etkili olduğu dile getirilmektedir. I. Tutmosis de muhtemelen kendisine yapılan iyiliğin bir nişanesi olması için ve Ahmose-Nefertari'yi onurlandırmak adına Karnak bölgesine onun bir heykelini diktirmiştir.¹⁷

Yukarıdaki bilgiler ışığında Ahmose-Nefertari'nin yaşamına bakıldığında onun pek çok kişi ile irtibatlı bulunduğu, görev ve sorumluluk alanının da bir hayli geniş olduğu anlaşılmaktadır. Bu güçlü kraliçenin yaşamındaki en önemli detay hiç şüphesiz onun bir süreliğine ülke yönetimde yer almış olmasıdır. Aile içindeki bağları ve iktidarda bulunmuş olduğu süreç kraliçenin çok fazla unvana sahip olmasının yolunu açmıştır. "Kralın Kızı", "Kralın Kız Kardeşi", "Kralın Baş Zevcesi", "Tanrı Amon'un Eşi", "Aşağı ve Yukarı Mısır'ın Hanımefendisi" gibi gösterişli unvanlar bunlardan en iyi bilinenleri idi. Bunların yanı sıra kraliçenin "Amon'un İkinci Rahibi" sanını da kullandığı görülürken tarihçiler bunu Amon rahiplerine bir meydan okuma olarak değerlendirmişlerdir. Öte yandan ilerleyen süreçte oğlu I. Amenhotep'in tahta çıkmasına bağlı olarak kraliçe "Kralın Annesi" unvanıyla da anılmıştır. Bütün bu unvanlar arasında ise onun en çok "Tanrının Eşi" sıfatını kullandığı ifade edilmektedir.¹⁸ Bu da muhtemelen onun kutsal bir nitelikle ön plana çıkmak istemesiyle ve belki biraz da meşruiyet kaygısıyla alakalı bir durumdur. Çünkü her başarılı Mısır yöneticisi iyi yapılanmış krallık ideolojisine kendini kabul ettirmek zorundaydı.¹⁹ Bunun da en sağlam yolu dini dayanaklara yaslanmak idi.

Ahmose-Nefertari tıpkı annesi I. Ahhotep gibi kendine ait bir külte de sahipti. Bu da kraliçelerin siyasi yönlerinin yanında kendilerine dini bir anlam yüklediklerini de göstermesi açısından önemli bir ayrıntıdır. Nitekim Hatşepsut da dini ve siyasi argümanlarla donanmış biri olarak yönetimde yer almıştı. Yeni Krallık Dönemi'nin henüz başlarında özellikle de kraliçelerin bu türden destekleyici unsurlarla ortaya çıkarak yönetimde söz sahibi olmaları Eski Mısır Tarihi'nin bu evresinde çok ilginç gelişmelerin yaşandığını göstermektedir.

Ahmose-Nefertari'den Hatşepsut'un yönetime geçtiği zaman dilimine kadar Mısır'da güçlü bir kadın yöneticinin varlığı göze çarpmaz. Hatşepsut'un üvey kardeşi ve aynı zamanda eşi olan II. Tutmosis'in ölümünün ardından kraliçe, üvey oğlu III. Tutmosis'in yaşının küçük olmasına dayanarak önce kral naibi olmuş, sonrasında ise taç giyerek uzunca bir dönem Mısır'ı yönetmiştir. Bu durum gerek Yeni Krallık Dönemi özelinde gerekse Eski Mısır Tarihi genelinde kadınların yönetimde söz sahibi olmasının en zirve noktalarından biri olarak değerlendirilebilir.²⁰ E. Hornug Hatşepsut'un MÖ 1477 yılında Amon²¹ onuruna yapılan bir törende taç giydiğini, akabinde eril bir görev olan firavunluk mevkiine bir kadın olarak çıkarak hem bu role uyum

¹⁷ Brown, 2010: 146.

¹⁸ Brown, 2010: 87, 146.

¹⁹ Freeman, 2003: 46.

²⁰ Freeman, 2003: 46.

²¹ Amon, Teb'e özgü bir Eski Mısır Tanrısıdır. "Gizli Olan" manasına gelen Amon, hayvan formunda olmasına rağmen (Amon'un kutsal hayvanı koçtur) kimi zaman insan olarak da tasvir edilmiştir. Amon inancı güneş kültü Ra ile bağdaştırılmış ve bu ikisi Amon-Ra adıyla bileşik bir tanrı formunda anılır olmuşlardır. Freeman, 2003: 51.

sağladığını, hem de dişil özellikler yansıtmaktan da geri durmayarak Eski Mısır tarihinde daha önce görülmemiş şeye imza attığını dile getirmiştir.²² Öte yandan Hatşepsut, Mısır'da en uzun süre iktidarda kalan kadın olma özelliğini taşımış, onun ünü kocası II. Tutmosis'i bile geride bırakmıştır.²³

Hatşepsut'un Kimliği ve Tahta Çıkışı

Yeni Krallık Dönemi'nde Mısır tahtının altıncı varisi olan Hatşepsut, firavun I. Tutmosis ile kraliçe Ahmose'nin²⁴ kızları olarak dünyaya geldi. Bu kraliyet çiftinin Hatşepsut'tan başka bir kızları daha vardı ancak kaynaklarda onun genç yaşta öldüğü ifade edilmektedir. Neferubity (ya da Akhbetneferu) adını taşıyan bu kız kardeşin ölümü üzerine Hatşepsut tek evlat olarak daha da güçlü bir konuma ulaşmıştır.

Hatşepsut'un yaşamına bakıldığında özellikle de babasının iktidar yıllarındaki faaliyetlerinden onun oldukça farklı bir kişiliğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. En azından kraliçenin, babası I. Tutmosis'in yanında adeta bir erkek gibi seferlere çıkmış olması onun sıradan bir kraliçe olmadığını en bariz işareti olarak değerlendirilebilir.²⁵ Öte yandan iyi derecede eğitim görmüş olan Hatşepsut kuvvetle muhtemeldir ki bu süreçte devlet yönetimi konusunda da deneyim kazanmıştır.²⁶ III. Tutmosis'in yaşının küçük olmasını fırsat bilerek önce kral naibi, sonra da kadın firavun olarak Nil Ülkesini uzun yıllar başarıyla yönetmiş olması onun yönetim tecrübesi açısından oldukça donanımlı bir kişi haline geldiğinin en müspet delilidir.

Eski Mısır Devleti'nin kronolojisine bakıldığında I. Tutmosis'in ölümü üzerine tahta II. Tutmosis'in geçtiği görülmektedir. II. Tutmosis, I. Tutmosis'in eşlerinden biri olan Mutnofret'ten dünyaya gelmişti yani tahtın yeni varisi olan kişi Hatşepsut ile üvey kardeş oluyordu.²⁷ Mısır saray geleneklerine uygun olarak Hatşepsut ile II. Tutmosis evlenmiş, Hatşepsut böylece hem yeni firavunun eşi hem de Mısır'ın kraliçesi olmuştur. Kaynaklardan öğrenildiğine göre de bu kraliyet çiftinin hiç erkek evladı olmamış yalnızca Neferure adında bir kızları dünyaya gelmişti. Bu durum tahtın bir sonraki sahibinin kim olacağı sorununu gündeme getirmişti. En nihayetinde II. Tutmosis'in haremindeki hanımlarından biri olan İsis'in bir erkek evlat dünyaya getirmesi²⁸, tahtın varisi sorunu ortadan kaldırmıştı. Bu erkek evlat Eski Mısır tarihinde III. Tutmosis olarak anılacaktır.

II. Tutmosis iktidarının üçüncü yılından hemen sonra kötü bir hastalığa yakalandı ve kısa bir süre sonra da öldü. Onun MÖ 1481-1479²⁹ yılları arasındaki kısa saltanatının sona ermesi oğlu III. Tutmosis'in tahta geçeceği anlamına geliyordu. Ancak, onun yaşı çok küçük olduğundan bu durum

²² Hornung, 2004: 91.

²³ White 2016: 24.; Kuhrt, 2013: C. I, 250.

²⁴ Ahmose ismi Yeni Krallık Dönemi Mısır'ında oldukça popüler idi. Bu nedenle hem erkekler için hem de kadınlar için kullanılmıştır. Tyldesley, 2006: 92.

²⁵ Tyldesley, 2006: 54, 92.; Wallenfels, 2000: Vol. II, 152.

²⁶ Bunson, 2002: 161.

²⁷ Microop, 2019: 166.

²⁸ Freeman, 2003: 46.

https://www.researchgate.net/publication/275024253_Hatshesut_Egyptology. (22.01.2020); Microop, 2019: 166.

²⁹ Wilkinson, 2013: 16.

Hatşepsut'un iktidarının başlangıcına ve zamanla da ülke yönetimini kendi uhdesine almasına vesile olmuştu. Hatşepsut, ilk olarak kral naibi unvanıyla devlet işlerini devraldı. Bu pratikte geçici bir şeydi ancak, zaman ilerledikçe Hatşepsut kral naibeliğinden birkaç adım daha öteye geçti. Kraliçe MÖ 1477'de³⁰ taç giyerek ülkesini yönetmeye başladı.³¹ O bu aşamadan itibaren bir resmen bir "kadın firavun" olmuştu.

Hatşepsut tahta çıktıktan sonra Mısır firavunlarının bir uygulaması olan taht ismi kullanmaya başladı. Onun bu makamdaki ismi *Maatkare* idi. Öte yandan kaynaklardan onun isminin önüne "Tanrı Amon'un Eşi", "Kralın Kızı", "Kralın Kız Kardeşi", "Kralın Büyük Eşi" "Ra'nın Kızı" ve "Kadın Horus" gibi kendisinin dünyevi ve uhrevi bağlarını yansıtan gösterişli sıfatlar eklediği de öğrenilmektedir.³² "Kadın Horus", "Mükemmel Tanrıça", "Ra'nın Kızı" gibi unvanlarına bakıldığında kraliçenin iktidarının ilk başlarında kadın kimliğini gizlemekten ziyade açıkça vurguladığı anlaşılmaktadır. Bu da onun bir kadın olarak tahtta bulunmaktan dolayı herhangi bir çekingenlik duymadığını göstermektedir. Ancak, ilerleyen süreçte kraliçenin Hatşepsut ismindeki "t" sesi kadını çağrıştırdığından dolayı kaldırılmış ve *Hatşepsu*³³ şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda "*Majestleri Kral Hatşepsu*" şeklinde erkeksi bir sıfat da isminin önüne eklenmiştir.³⁴ Hatşepsut isimlerini ve unvanlarını seçerken eril kombinasyonları hiç çekinmeden kullanmasına rağmen onun Yeni Krallık Devri'nde daha çok erkek yöneticiler tarafından sıklıkla kullanılan "boğa" ismini tercih etmediği görülmektedir. Boğa simgesel anlamda daha çok erkek cinselliğinin güç ve potansiyelini temsil ediyordu; Hatşepsut da kuvvetle muhtemel bu aşırı erkeksi simgesellikten uzak durmak amacıyla Horus isminde boğayı kullanmaktan kaçınmıştı.³⁵ Hatşepsut'un kullanmış olduğu isimlerin en çok bilinenleri ise şunlardır: Horus İsmi: Weseretskau, Nebty İsmi: Wadjrenput, Altın Horus İsmi: Netjeretkhau, Taht İsmi: Maatkare, Doğum Adı: Hatshepsut.³⁶ G. Robins burada zikrolunan isimlerde bazı Mısır tanrıçalarının izlerinin olduğunu ifade etmiştir. Şöyle ki Robins, kraliçenin Nebty ismi olan Wadjrenput Aşağı Mısır tanrıçası Wadjet'i anımsattığını, Horus ismi Weseretskau'daki "*wsrt*" harflerinin ise Teb kentinin kutsallarından olan Senwosret'i akla getirdiğini belirtmiştir.³⁷ Bu bağlamda kraliçenin isimlerinin onun ilahi güçlerle bağlantısı olduğunu vurgulamak için belli bir amaç doğrultusunda seçildiği söylenebilir. Aynı zamanda Eski Mısır'ın bu kutsallarının Aşağı ve Yukarı Ülke olarak tarif edilen, ülkenin kuzeyi ile güneyinden olmaları kraliçenin nüfuzunu buralarda hissettirmek ve kendisini kabul ettirmek için seçildiğini de ifade edebiliriz.

Kullanmış olduğu isimlerden ve sıfatlardan anlaşılacağı üzere Hatşepsut'un zihin dünyasında naibelik kavramının sadece tahta çıkmak için

³⁰ Hornung, 2004: 91.

³¹ Wilkinson, 2013: 288.; Galan, 2004: vii.

³² Tyldesley, 2006: 94.; Morkot, 2005: 161.

³³ Biz bu çalışmamızda alışılmış olan Hatşepsut ismini kullanmayı tercih ettik.

³⁴ Robins, 1999: 103.; Cline, 2018: 34.

³⁵ I., II. ve III. Tutmosis gibi firavunların Horus isimlerinde "Güçlü Boğa" ifadesine yer verilmiştir. Robins, 1999: 103.

³⁶ [https://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt/chronology/hatshepsut.html](https://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt/chronology/hatshepsut.html;).; <http://www.ancient-egypt.co.uk/people/cartouche/pages/sahura.htm>. (22.07.2020)

³⁷ Bu konuda bkz: Robins, 1999: 107.

bir araçtan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki III. Tutmosis'in naibi olduğu andan itibaren onun bir kral gibi hareket ettiği bilinmektedir. Kraliçenin yukarıda zikretmiş olduğumuz unvanları da bunun birer göstergesidir. Öte yandan gösterişli krali unvanlar kullanmasının yanı sıra Hatşepsut'un firavunlar gibi görünmek için de çaba sarf ettiği bilinmektedir. O bu doğrultuda, asırlardır devam eden bir gelenek olan takma sakal kullanma uygulamasına riayet etmekten de geri durmamıştır. Şüphesiz onun bu şekilde davranması salt olarak erkek görünümüne bürünmek istemesinden kaynaklanmıyordu. Takma sakal kullanmak gibi geleneksel uygulamalar, Horus'un yaşayan bir temsilcisi olduğuna inanılan Mısır firavunlarının bir krallık sembolü olarak düşünülüyordu.³⁸ Bununla birlikte Mısırlılar Osiris'in de dev bir sakala sahip olduğuna inanıyorlardı.³⁹ Dolayısıyla Eski Mısır'da tahta çıkan kişiler tanrıları Osiris'e ve Horus'a olan bağlılıklarını da göstermek adına, cinsiyetleri kadın veya erkek olsun fark etmeksizin takma sakal kullanırlardı. Hatşepsut da kadim Mısır ülkesinin yöneticiler silsilesine dahil olduğu için bunun gerektirdiği birtakım geleneksel kurallara istese de istemese de uymak zorundaydı. Diğer yandan sakal takmak suretiyle erkeksi bir görünüme bürünmek zorunda kalsa da kraliçenin kadın kimliğini gizlemediği de anlaşılmaktadır. Onun "*soylu kadınların önde geleni*"⁴⁰ manasına gelen doğum adı Hatşepsut'u kullanmış olması bunun en açık göstergesidir.⁴¹

Öte yandan kaynaklardan Hatşepsut'un *per-aa*⁴² yani "firavun" unvanını kullandığı da anlaşılmaktadır. Bu isim esasında "büyük ev, saray" anlamlarına geliyordu ve ülkenin yönetim merkezine atfen kullanılıyordu. 18. Hanedan ile birlikte, bilhassa da Hatşepsut döneminden itibaren ülkeyi yöneten kişiler için kullanılmaya başlanmıştır. Hatşepsut'tan sonra yönetimi devralan ve Mısır'ı bir imparatorluk hüviyetine dönüştüren III. Tutmosis de bu unvanı kullananlardandı. İlerleyen dönemlere bakıldığında da tahta çıkan kişilerin bunu benimsenmiş oldukları görülmektedir. Bu isim öylesine benimsenmiştir ki firavunlar isimlerinin yazılı olduğu kartuşlara⁴³ *per-aa*'nın

³⁸ Wilkinson, 2013: 288.; Brown, 2010: 148.; Szpakowska, 2012: 30.

³⁹ White, 2016: 33.

⁴⁰ Bkz: Robins, 1999: 107.

⁴¹ G. Robins *Ma'atkaré* isminin "Ra'nın Ka'sından Biri" anlamına geldiğini belirtmiştir. Robins, 1999: 105.; *Ma'atkaré* isminin anlamına dair farklı kaynaklardan bilgileri bir arada değerlendirdiğimizde şu şekilde bir tablo ortaya çıkmaktadır: İlk olarak Hatşepsut'un böyle bir isim almış olması özellikle burada *Maat* ifadesinin kullanılması kraliçenin bir görevini ortaya koymasından önem arz etmektedir. *Maat*, Eski Mısırlıların evrendeki düzeni ve dengeyi ifade etmek için kullandıkları bir terimdi. *Maat* varsa orada "doğruluk ve adalet" gibi erdemler olurdu. Firavunların da *maat*'ın sağlanması için görevli olduğuna inanılırdı. Mieroop, 2019: 350.; *Ma'atkaré* ismindeki Ka'ya gelince, Ka Eski Mısır dininde insanların ya da tanrının ruhu anlamına gelmektedir. *Ba* ve *Akh* da aynı anlama gelirdi. Ka hiyerogliflerde iki kolunu semaya kaldırmış bir simge ile gösterilmiştir. <https://www.britannica.com/topic/ka-Egyptian-religion>. (23.07.2020). Bu bilgiler ışığında şu sonuç ortaya çıkmaktadır: *Maat* evrendeki düzen; Ka tanrının ve aynı zamanda insanoğlunun ruhu, özü; Ra ise Mısır en yüce tanrılarının ismidir. Hatşepsut ise *Maat*'ı sağlamak için Ra'nın ruhundan bir parça olarak tanrının bir görevlisi, yani Tanrının yeryüzündeki vekilidir.

⁴² Bu terim Hatşepsut'un danışmanları tarafından kraliçe için kullanılmış ve anlaşıldığına göre de Hatşepsut'tan itibaren başa geçen yöneticiler de bunu devam ettirmişlerdir. Wilkinson, 2013: 290.

⁴³ Eski Mısır'da firavunlar isimlerini oval bir biçimde çevrelenmiş olan çerçeveler içerisine yazdırırlardı. Bu şekillere kartuş adını Fransızlar vermişti. Bierbrier, 2008: 45.

simgesi olan hiyeroglif işaretlerini de eklemişlerdir. Hülasa Mısır'ı yöneten kişilere firavun denildiği bunun da Hatşepsut zamanına dayandığı anlaşılmaktadır.⁴⁴

Bir Kadın Firavun Olarak Hatşepsut'un Faaliyetleri

Hatşepsut için Eskiçağ literatüründe kadın firavun nitelendirmesi yapılmaktadır.⁴⁵ Genel itibariyle babadan oğula geçen bir biçimde erkeklerin işgal ettiği bu mevkide bir kadının bulunması Mısır sarayının genel gidişatına aykırı bir durum olsa da Hatşepsut ustaca politikalar yürüterek bu tezatlığı kendi lehine çevirmede oldukça başarılı olmuştur. Hatşepsut pratikte kral naibi sanıyla yönetimi geçici bir süreliğine devralmıştı, III. Tutmosis devleti yönetebilecek olgunluğa eriştiği anda ülkenin yönetimini ona devredecekti. Döneme ait kayıtlarda da Hatşepsut'un tahtın gerçek sahibinin yerine yönetime geçtiği, yani naibelik pozisyonunda olduğu zikredilmiştir. İneni adlı deneyimli bir görevlinin mezarında yer alan şu ifadeler bu konuda dikkat çekicidir:⁴⁶

“O, (II. Tutmosis) öldüğü zaman tanrılara katıldı. Oğlu III. Tutmosis onun yerine İki Ülke'nin (Aşağı ve Yukarı Mısır) kralı olarak durdu, babasının tahtına çıkarak hükümdarlığı üstlendi; o sırada kız kardeşi Tanrısal Eş Hatşepsut devlet işlerini eline aldı, İki Ülke'yle ilgilendi. Mısır ona hürmet ederek hizmetini tanrıdan gelen lütufkar tohuma sundu.”⁴⁷

Bu ifadelerden babası II. Tutmosis'in ölümü üzerine oğlu III. Tutmosis'in tahta çıktığı fakat onun yerine Hatşepsut'un yönetimi devraldığı açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yukarıdaki metinde ülke yönetimine neden kraliçenin geçtiğine dair bir bilgi verilmemesi, yani III. Tutmosis'in yaşının küçük olmasından bahsedilmesi dikkat çekmektedir. Muhtemelen metni kaleme alana kişiler, III. Tutmosis'in yaşının küçük olduğu şeklinde bir ifadenin yazılmasını uygun görmemişlerdi. En nihayetinde çocuk da olsa o Mısır ülkesinin kralıydı ve onun için küçük nitelendirmesinin yapılması -en azından bu yazacak kimseler için- pek de hoş bir durum olmazdı.

Bu noktada yeri gelmişken şunu da ifade etmek isteriz: Hatşepsut'un kral naibi olarak görev aldığı zaman zarfında tahtın meşru varisi olan III. Tutmosis'in en azından on yaşından küçük olduğu çok yüksek bir ihtimaldir. Eğer onun yaşı çok küçük olmamış olsaydı Tutankhamon'un dokuz-on yaşlarında⁴⁸ tahta çıktığı gibi muhtemelen o da Aşağı ve Yukarı Mısır'ı simgeleyen çifte tacını takarak ülkesini yönetmeye başladığı. Bundan dolayı Hatşepsut'un önce kral naibi olmasında, sonrasında ise bizzat tahtın sahibi konumuna erişmesindeki en önemli faktörün III. Tutmosis'in yaşının küçük olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Diğer yandan Hatşepsut'un uzun süre tahtta kalmış olması ise saray erkanının, bilhassa Senenmut gibi görevlilerin ve rahipler zümresinin devletin bekası için kraliçeyi desteklemiş olduğunu göstermektedir ki bu konuda bazı kayıtlar da mevcuttur.⁴⁹

⁴⁴ Bunson, 2002: 301.

⁴⁵ Labory, 2004: 49.; Robins, 1999: 103.

⁴⁶ Labory, 2004: 54.

⁴⁷ Mieroop, 2019: 166.

⁴⁸ Dodson, 2000: 107.

⁴⁹ Roth, 2005b:12.

Zamanla devletin yönetimini kendi uhdesine alan Hatşepsut, gün geçtikçe bütün dizginleri kontrolüne almayı başardı ve bilindiği gibi de 20 yıldan biraz fazla bir süre boyunca Mısır'ı yönetti.⁵⁰ İktidarı süresince savaştan ziyade daha çok ticari seferler yapmayı tercih etti. Bu, savaşçı bir krallık ideolojisine sahip olan Nil ülkesi için çok büyük bir farklılık anlamına geliyordu. Farklılıklar bununla da sınırlı kalmayacaktı; en nihayetinde tahtta bir kraliçe vardı ve ülkenin dört bir köşesini onun heykelleri ve tasvirleri süslemeye başlamıştı. Günümüzde kraliçenin Metropolitan Sanat Müzesinde muhafaza edilen yirmiden fazla heykeli incelendiğinde ilginç bir biçimde bunların çoğunun birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Hakikaten kraliçenin heykellerinin ekserisi geniş omuzlu, güçlü bir fiziki yapıya sahip standart firavun imgesini yansıtmaktadır. Bunların bazılarında kraliçe firavun sakalı takmış bir biçimde tasvir edilirken, bir kısmında ise onun orijinal tipolojisinin olduğu görülmektedir.⁵¹

Hatşepsut'un tasvirlerinde hem eril hem de dişil görünümünün kullanılmış olması muhtemelen iki şeye vurgu yapmaktaydı: kraliçenin kendi özü olan dişil formu açıkça yansıtmak; bulunmuş olduğu makamın erkeklere ait olduğunun farkındalığını göstermek. Bu aslında bir çeşit kombinasyon idi ve kraliçenin kendisi, akıl hocaları ve sanatkarları tarafından başarılı bir biçimde uygulanmıştı.⁵²

İktidarda kaldığı zaman zarfında önemli işlere imza atan Hatşepsut'un ilk başarısı hiç şüphesiz meşruiyet meselesini çözüme kavuşturmuş olmasıydı.⁵³ Ülke yönetiminde görev alan her Mısır yöneticisi iyi yapılanmış kraliyet ideolojisine kendisini kabul ettirmek zorundaydı. Bu, devlet adamlarının çoğu için olduğu gibi tahta çıkan firavunlar için de geçerli bir durumdu. Bilhassa Hatşepsut gibi hükümdarlık süreci geleneklerin dışında gelişim göstermiş olan birisi için meşruiyet dayanağı hayati bir önem demektir. Bu açıdan onun tahtta oturuyor olması gerek dini otoriteler gerek saray bürokrasisi ve gerekse halkın nazarında dışlanmamalıydı. Bu doğrultuda ilk önce en sağlam meşruiyet kaynaklarından biri olan dini yollara başvuruldu; ülkenin dört bir yanına büyük ve gösterişli dini yapılar inşa edildi. Aynı minvalde edebi söylemler kullanılarak durum pekiştirilmeye çalışıldı. Kraliçenin kendisini "*Saf Altından Kadın Horus*" olarak nitelendirmesi, Deyrül-Bahri'ye yaptırdığı "*djeser-djeseru*" yani "*Görkemlilerin Görkemlisi*" adını taşıyan tapınağının duvarlarına Amon'un ağzından çıktığına inanılan ifadeler yazılması ve onun tanrısal asaletine vurgu yapılması buna örnek olarak gösterilebilir. Zikrolunan yazıtta en ilginç olan nokta ise kraliçenin "*Amon'un Oğlu*" olarak tarif edilmiş olmasıydı. Böyle bir ifadenin kullanılmasını tek bir şeyle izah etmek mümkündür bu da Eski Mısır'da en erken sülaleler devrinden itibaren olağandışı haller hariç tahta genellikle erkeklerin geçmiş olmasıdır. Anlaşıldığına göre de Hatşepsut bunun bilincindedir.⁵⁴ Hakikaten Eski Mısır'ın kadim geçmişine bakıldığında çok az sayıda kadın yöneticinin başa geçtiği görülür. Mısırlılar tahta geçen kişinin Ra'nın cisimleşmiş hali olduğuna

⁵⁰ Tignor, 2010: 63, 64.

⁵¹ Mieroop, 2019: 166, 167.; Keller, 2006: 160.

⁵² Tignor, 2010: 63, 64.; Keller, 2006: 158, 159.

⁵³ Robins, 1999: 110.

⁵⁴ Freeman, 2003: 47.; Brown, 2010: 149.; Mieroop, 2019: 167.; Thompson, 2020: 65, 66.

inanırlardı ve bu kişi asırlardır devam edegelen bir uygulamanın gereği olarak erkek olmalıydı. Dolayısıyla Hatşepsut'un *Per-aa* yani firavun unvanını alabilmesi teolojik olarak imkânsız gibi bir şeydi. Bundan dolayı kraliçe, kendisini Amon'un Oğlu olarak tanıtmış olmalıydı. Onun bu davranışı ise daha önce görülmemiş bir şeydi.⁵⁵

Diğer yandan yazıtlarda Hatşepsut'un annesinin hamile kalışına dair de dikkat çeken ifadeler yer almakta, bunlarda da ilahi temalar göze çarpmaktadır:

"O (Amon) majesteleri kocası Yukarı ve Aşağı Mısır kralı I. Tutmosis'in haliyle vücut bularak onu sarayının güzelliği içinde uyurken buldu. İlahi kokusuyla uyandı ve majestelerine döndü. (Majesteleri) derhal ona gitti, onun tarafından uyandırıldı ve o da arzularını ona dayattı. O, kendisini tanrı suretinde görmesine izin verdi. Ve onun önüne geldiğinde güzelliği karşısında keyiflendi. Sevgisi onun vücuduna geçti. Saray, onun (tanrının) ilahi kokusuyla doldu taşı ve tüm kokuları Punt ülkesindendi.⁵⁶"

Pasajda yer alan ifadelerden Hatşepsut'un annesi Ahmes'in tanrısal bir dokunuşla ona hamile kaldığı açıkça vurgulanmaktadır. Hatşepsut bununla gerek kendisinin gerekse ailesinin kutsal bir nitelik taşıdığını belirtmiş oluyordu. Bu da ona yaşadığı süre boyunca ve ölümünden sonra bedeninin Krallar Vadisi'ne⁵⁷ gömülmüş olmasında çok sağlam bir meşruiyet dayanağı sunmuştur.⁵⁸

Dindar bir kimliğe sahip olan ya da meşruiyetini kanıtlamak için öyle görünen Hatşepsut, ülkesinin ve ayrıca kendisinin mukadderatı için Mısır'ın tanrılar aleminde en ön sırada yer alan Ra'ya çok fazla önem vermiştir. Hatşepsut'un Ra'ya olan bağlılığı yazıtlarında açıkça görülmektedir. Örneğin bunlardan birinde Hiksosların Mısır'a hâkim oldukları dönemden söz edilirken onların ülkeyi Ra olmadan yönettikleri dile getirmiştir. Burada Ra'nın ihmal edildiği vurgulanmış, Hiksos Devri menfur bir dönem olarak nitelendirilmiştir. Anlaşılan o ki kraliçe bundan ciddi bir biçimde rahatsızlık duymuştur. Böyle bir söylem işgalci güçlerin (ya da meşru olmayanların) Ra'ya önem vermediğini ortaya koyarken bir anlamda kraliçenin meşru bir yönetici olduğuna da vurgu yapıyordu.⁵⁹ Yani özetle kraliçe ben Ra'ya bağlı bir Mısırlıyım demek istiyordu.

Kraliçenin yazıtlarında onun dönemindeki gelişmeler hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Onun direktifleri doğrultusunda Mısır'ın kadim düşmanlarına dair tutulan bu kayıtlarda ilk öncelik yakın geçmişte Mısır'a egemen olan Hiksoslar olmuştur. Onlara duyulan büyük nefretin yansıması olarak Hatşepsut'un yazıtlarında Asyalılara karşı katı bir kindar söylem ortaya konulmuştur. Asya topraklarından gelerek Mısır'a hâkim olan Hiksoslar kraliçenin yazıtlarında *maat* karşısı yani "düzeni bozan, kaos müsebbibi kimseler" olarak dile getirilmiştir.⁶⁰

Yazıtlarda Hiksoslardan bahsedilmiş olmakla birlikte Mısır ordularının Hatşepsut zamanında Asya topraklarına herhangi bir askeri sefere

⁵⁵ Scott, 2012: 10.

⁵⁶ Mieroop, 2019: 167

⁵⁷ İlerleyen kısımlarda kraliçenin Krallar Vadisi'ne gömülmüş olduğuyula alakalı bilgi verilmiştir.

⁵⁸ Brown, 2010: 150.

⁵⁹ Mieroop, 2019: 140.; Scott, 2012: 14.

⁶⁰ Kuhrt, 2013: C. I, 230.

çıkmadıkları görülür. Bu da Mısır'ın Hatşepsut döneminde Suriye-Filistin topraklarında ciddi bir güvenlik meselesiyle karşılaşmadığını ortaya koymaktadır. Ancak E. H. Cline'in Panagiotopoulos'tan onun ise D. B. Redford'dan aktardığına göre⁶¹ kraliçe iktidarı süresince en azından altı askeri sefer yapmış, bunlardan birini de şahsen yönetmiştir; fakat zikrolunan bilim insanları bu seferlerin nereye yapıldığı konusunda bilgi vermemiştir. Eğer bu ifadeler doğru ise Hatşepsut zamanında da Mısır ordularının askeri seferlere çıktığı, dolayısıyla kraliçenin babası zamanında edindiği tecrübeleri zaman zaman hayata geçirdiği söylenebilir. Öte yandan kraliçenin Doğu Akdeniz'deki Levant Bölgesi'nde yer alan Lübnan topraklarına kereste için, Sina'ya ise bakır ve turkuaz alımı amacıyla ticaret heyetleri gönderdiği tespit edilmiştir.⁶² Böylece Asya topraklarında güvenli bir ortamın mevcut olduğu, dolayısıyla seferlerin buraya yapılmadığı düşünülebilir. Bölgedeki güvenli ortamın bir yansıması olarak Hatşepsut rahatlıkla yönünü güneydeki Nübye diyarına çevirebilmiştir. Bilindiği gibi bu bölgede Mısır'ın kadim düşmanı olan Kuşiler yaşamaktaydı muhtemelen seferlerin bir kısmı buraya yapılmıştı. Bilindiği gibi Nübye'nin Mısırlılar için önemi buranın altın madenleri açısından zengin olmasından ileri geliyordu. Ayrıca burada yaşayan Kuşiler güvenlik sorunu teşkil ediyordu. Bu noktada Nübye'ye olan ilginin temelinde iki önceliğin olduğunu ifade edebiliriz bunlardan ilki bölgenin zengin altın yataklarına sahip olması, ikincisi ise Kuşileri kontrol altında tutarak güney sınırlarının güvenliğini sağlamaktır.

Altın Mısır'ın uluslararası alanda saygınlığını arttıran önemli bir meta olduğundan Mısırlılar en eski zamanlardan itibaren zengin altın yataklarına sahip olan Nübye'ye ayrı bir önem vermişlerdir. Özellikle Yeni Krallık Dönemi'nde uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmaya başlaması ile birlikte bu madenin önemi daha da artmıştır. Bilindiği gibi altın Yakınoğu krallarının çok arzu ettiği değerli bir armağandı. Amarna Çağı'nda gerçekleşen diplomatik ilişkiler esnasında bu durum daha çok ön plana çıkmış, Mısır'la diplomatik ilişkiye giren krallar Mısır'da kum gibi çok olduğuna inandıkları altınları elde etmenin yolunu aramışlardır. Mısır firavunlarının altın zenginliği de Nübye'den geliyordu. Mısırlılar bu zenginlik sayesinde hem iç hem de dış dinamikleri güçlü tutulabilmişlerdir. Özellikle dış ilişkilerde çok prestijli bir ülke konumuna ulaşmışlardır. Öte yandan devletin ekonomik anlamda iyi bir seviyede olması sayesinde de ülkenin dört bir yanına gösterişli tapınaklar yapılabilmektedir. Bu bakımdan Eski Mısır tarihi boyunca firavunların çoğu Nübye bölgesine büyük önem vermiş, buraya "*Kralın Kuşili Oğlu*" adını taşıyan valiler atamışlardır.⁶³ Aynı şekilde Hatşepsut da Nübye'ye büyük önem vermiştir. Kraliçe burayla ilgilenirken yol güzergahı üzerinde bulunan Orta Mısır bölgesindeki hâkimiyetini de pekiştirmiştir. Orta Mısır'da sağlanan bu başarı uzun zamandan beri ilk defa gerçekleşmiş olduğundan büyük önem arz etmektedir.⁶⁴ Yukarıda bahsedilen askeri seferlerin bir kısmı muhtemelen Orta Mısır'daki hakimiyeti tesis etmek için yapılmıştır.

⁶¹ Cline, 2018: 54.

⁶² Cline, 2018: 35.

⁶³ Kuhrt, 2013: C. I, 433, 449.

⁶⁴ Freeman, 2003: 47.

Buraya kadar zikrolunan ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hatşepsut'un zamanında daha çok ticari işlere ağırlık verilmiştir.⁶⁵ Onun Ege halklarıyla, Yakındoğu'nun ticari potansiyeli yüksek bölgeleriyle, güneyde Afrika ve Arabistan bölgeleriyle yakından ilgilendiği bilinmektedir.⁶⁶ Kraliçe bu doğrultuda Mısır'ın komşuları hakkında bilgiler toplatmış ve onlarla ticari bağlantılar geliştirmenin yollarını aramıştır. Hatşepsut'un ticari ilişki geliştirdiği bölgelerden biri de Girit adası ve burada yaşayan Minoslular idi. Kraliçenin zamanında muhtemelen onlarla da sıkı bir ticari ilişki ağı örülmüştür. Kuvvetle muhtemeldir ki Nil'in Akdeniz'le buluştuğu Delta Bölgesi'nde yer alan Avaris kenti -burası daha sonra Mısırlılar tarafından "Peru Nefer" olarak anılacaktır- gerek Hatşepsut'un gerekse III. Tutmosis'in dönemlerinde Minoslularla yapılan ticaretin kapısı olmuştur. Nitekim kaynaklarda Avaris kentinin yıldızının Hatşepsut zamanında parlamaya başladığına dair ifadelerin yer alması ve burada Minos tasarımı ürünlerin izlerinin tespit edilmesi iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin varlığını göstermektedir. Öyle ki Hatşepsut zamanına tarihlenen mezarların duvarlarına yapılmış resimlerde çeşitli Ege halkları da gösterilmiş, Minoslular ise genellikle mallarıyla tasvir edilmiştir. Öte yandan Minoslulara dair yapılan bu tür tasvirlerle Hatşepsut'un mimarı, danışmanı ve belki de aşığı olan Senenmut'un mezarında da rastlanmaktadır. Minoslularla alakalı bütün bu betimlemeler onlarla kurulan ilişkilerin temel noktasının ticari boyutlarda olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu ticari ilişkiler Hatşepsut'un ardından başa geçen III. Tutmosis zamanında da devam etmiştir. Bundan dolayı bazı tarihçiler Hatşepsut ve ardılı III. Tutmosis'in dönemlerinde Minos ile Mısır arasında özel bir ilişkinin tesis edildiğini ifade etmişlerdir. Burada şu önemli noktayı da ifade etmek lazımdır: Minoslular ile Hiksos krallarının da ticaret yapmış olma ihtimali çok yüksektir. Hiksosların en ünlü kralı *Khayan*'ın adının yazılı olduğu bir vazo kapağının Girit'te bulunmuş olması buna dair bir delil olarak düşünülmüştür. Ancak bunun *Khayan*'dan Minos kralına gönderilmiş bir hediye olabileceğini söyleyen tarihçiler⁶⁷ de vardır. Her iki durum da -ister ticaret ister hediye olsun- mevcut veriler Mısır ile Minos arasında Hiksoslar zamanında da bir ilişkinin olduğuna işaret eder. Mısır'da ortaya çıkarılmış daha eski tarihli buluntulara bakıldığında ise Mısırlılar ile Giritlilerin ilişkilerinin çok daha eskilere dayandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda XII. Sülale krallarından II. Amenemhet (MÖ 1876-1842) zamanından kalma Minos tasarımı gümüş bir kupa iki ülke arasındaki ticaretin en eski örneklerinden biridir.⁶⁸

Hatşepsut'un ticari ilişkilerinin bir diğer ayağını ise Punt Ülkesi⁶⁹ ile olan teşkil etmektedir. Bu ülkeye yapılan ticari seferler Hatşepsut döneminin gelişmeleri arasında en ön sırada yer alır.⁷⁰ Ancak Punt bölgesiyle temas kuran ilk Mısır firavunu Hatşepsut değildir. Kaynaklardan Eski ve Orta Krallık zamanlarında da bazı firavunların yine ticari maksatlarla Punt Ülkesi'ne seferler yaptıkları ve buradan egzotik ürünler getirdiklerinin bilgisi

⁶⁵ Bunson, 2002: 161; Mieroop, 2019: 167.; Hornung, 2004: 93.

⁶⁶ Cline, 2018: 33.

⁶⁷ Bkz: Wilkinson, 2013: 244.

⁶⁸ Cline, 2018: 23, 26, 27, 30.; Wilkinson, 2013: 222.

⁶⁹ <https://www.ancient.eu/punt/> (22.01.2020)

⁷⁰ Bietak, 2006: 80.

edinilmektedir. Hatta Hatşepsut'un ardından tahta çıkan III. Tutmosis zamanında da buraya birkaç kez ticari amaçla seferler yapılmıştır.

Punt Ülkesi'ne bunca sefer yapılmasına ve en erken dönemlerden itibaren Mısır firavunlarının önem verdiği bir yer olmasına rağmen kaynaklarda bu bölgenin tam olarak nerede olduğu konusunda detaylı bir bilgi verilmemiştir.⁷¹ Bölge hakkında Hatşepsut'un tapınağında yer alan az miktardaki kabartma Punt Ülkesi'ne yapılan yolculuğun Kızıldeniz güzergahı takip edilerek gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda mevcut bilgilerden yola çıkan tarihçiler buranın Mısır'ın güneyinde, Arabistan ile Afrika kıyılarında olabileceğini de ifade etmişlerdir. Bu ülkenin Mısır'ın güneyinde yer almasından ve buradan getirilen ürünlerin tropikal iklimlere has özellikler taşımasından hareketle Punt'un ekvatorial bölgeye yakın bir yerlerde olduğunu söylemek mümkündür.

Bölge hakkında tutulan kayıtlar Hatşepsut'un buraya büyük bir ilgi gösterdiğini ve bu ülkeyle yoğun bir ticaret yapıldığını ortaya koymaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki bu ticari ilişkiler esnasında iki ülkenin yöneticileri arasında sıkı bir dostluk da kurulmuştur ki Hatşepsut'un Mısır'daki tapınağında adının Eti⁷² olduğu anlaşılan bir Punt kraliçesinin tasvirinin yapılmış olması bunun bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Hatşepsut'un Mısır'ın güneyinde kalan bölgelere gerçekleştirdiği ticari seferleri Punt ile sınırlı kalmamıştır. Kaynaklardan kraliçenin gemilerinin Kızıl Deniz'in batı kıyısı boyunca ilerlediği ve böylece bu bölgedeki çeşitli halklarla temas kurulduğu öğrenilmektedir. Aynı zamanda Hatşepsut'un gemileri Kızıldeniz'i de geçerek Arap yarımadası kıyılarına da uğramıştır. Bu da yapılan seferlerin geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan Punt ve Arabistan kıyılarından başka Kuşi ülkesinin güneyindeki kabilelerle de bağlantılar kurulduğu ve bu bölgelerden altın başta olmak üzere fildişi, egzotik tütsüler, değerli taşlar, hayvan kürkleri, devekuşu yumurtaları ve devekuşu tüyleri gibi ticari getirisi yüksek olan ürünler getirildiği ve bunların daha sonra Akdeniz Dünyası'na ihraç edildiği ifade edilmektedir. Böylece Mısırlılar Yakınoğu devletleri arasında güçlü ekonomisiyle öne çıkmaya başlamıştır.

Burada Hatşepsut'un ticari seferlerinin önemli bir özelliğini de belirtmek faydalı olacaktır. Kraliçe bu seferlere çıkarken beraberinde katipler ve ressamları da dahil etmiştir. Onlar gidilen bu yerler hakkında kayıtlar tutmuş ve çizimler yapmışlardır. Hatta bazı çizimler kraliçenin Deyrül Bahri'deki gösterişli tapınağının duvarlarına bile nakşedilmiştir.

Hatşepsut'un gidilen yerler hakkında kayıtlar tutturmuş olması belki de kendisinden sonra başa geçecek olanların bunlardan istifade etmesini düşüncüsel olarak kaynağın sağlamasıdır. Ondan sonra yönetimi devralan III. Tutmosis'in zamanında da aynı yöne doğru ticari seferler yapılması bu düşünceyi doğrular mahiyettedir. Öte yandan Hatşepsut'un bu özelliği (kayıtlar tutturması) Napolyon'un Mısır Seferi'ne çıkarken yanında çeşitli sanatçıları ve bilim insanlarını götürmesini de akla getirmektedir. Bilindiği gibi Napolyon Mısır'da bulunduğu süre boyunca Antik Mısır eserlerini incelemiştir, onun

⁷¹ Roth, 2005a: 149.; Allen, 2006: 262.

⁷² Cline, 2018: 35.

yanındaki bilim insanlarının yaptığı çizimler ve kopyalar Mısır bilimin ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır.⁷³

Çevre bölgelere yaptığı ticari seferler sayesinde ülkesine ekonomik açıdan önemli bir güç kazandıran Hatşepsut, elde ettiği zenginlikle Mısır'da ve Nübye'de çeşitli anıtlar inşa ettirmiştir. Ancak, bu anıtlar III. Tutmosis başta olmak üzere sonraki firavunlar tarafından tahribata uğramıştır. Onun en çok bilinen eseri ise Deyrül Bahri'deki meşhur gösterişli tapınağıdır.⁷⁴ Bu eserler akıllıca düşünülmüş iktidarı meşrulaştırma araçlarıydı ve kraliçenin 20 yıldan biraz fazla süre iktidarda kaldığı düşünülürken bu politikaların iyi bir seçim olduğu ve işe yaradığı söylenebilir. Öte yandan kraliçenin meşrulaştırma araçları olan heykellerinin ve duvar rölyeflerinin bazılarında kızı Neferure'nin de yer aldığı göze çarpmaktadır. Bu durum Hatşepsut'un kendinden sonra yerini kızına bırakmak istediği şeklinde yorumlanabilir. *Anubis Mabedi*'nde yer alan bir duvar resmi bu düşüncüyü destekleyici mahiyettedir. Burada, kraliçe Hatşepsut ve annesi Ahmose bir sahnede gösterilmiştir. Bu tasvirin dikkat çeken yönü Hatşepsut'un babasına yer verilmemiş olmasıdır. Bu durum Neferure ile Hatşepsut'un birlikte gösterildiği kompozisyonlarla beraber değerlendirildiğinde onun kızını tahta görme arzusunda olduğu şeklinde gayet açık bir durum ortaya çıkmaktadır. Hatşepsut'un tasvirlerindeki ve uygulamalarındaki bu türden dikkat çeken şeyler onun anaerkil yönetim tarzını savunan bir düşünce yapısına sahip olduğunu düşündürmektedir. Neferure'nin ayinlerde kraliçe olarak yer almış olması yine bu minvalde değerlendirilebilir. Hatşepsut'un bu yöndeki düşüncelerini yenilikçi ve çığır açıcı bir davranış olarak değerlendirmek makuldür fakat, ondan sonra bir kadının daha tahta çıkması saray erkanı ve bilhassa da Amon rahipleri tarafından kabul edilemeyecek türdendir. En nihayetinde kraliçenin kendisi geçici bir süreliğine bu makamda bulunuyordu ve tahtın esas varisi olan III. Tutmosis tahta geçeceği günün gelmesini kuvvetle muhtemel sabırsızlıkla bekliyordu.⁷⁵

Diğer yandan kaynaklarda Neferure'nin çok genç yaşta öldüğüne, Hatşepsut'un da bu esnada çok yaşlı olduğuna dair bir bilgi verilmektedir.⁷⁶ Bilindiği gibi Hatşepsut da birdenbire ortadan kaybolmuştu. Bu da kraliçenin annesiyle birlikte bir cinayete kurban gitmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. III. Tutmosis belki Neferure'nin tahta çıkacağı hissine kapılarak anne kızı ortadan kaldırtmış ve tahta çıkmıştı. III. Tutmosis'in dönemine bakıldığında da onun büyük bir fütühat hamlesine girişerek Mısır'ı geniş topraklara hükmeden büyük bir imparatorluk hüviyetine büründürdüğü görülmektedir. Eğer yukarıda dile getirdiğimiz şekilde bir gelişme yaşanmışsa Yakınoğu'nun kaderinin şekillenmesinde bir saray cinayetinin olduğu söylenebilir.

Buraya kadar ifade edilenler doğrultusunda Hatşepsut döneminde genel itibariyle birkaç konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar:

⁷³ Beetz 2008, 392, 396.; Tignor, 2010: 63, 64.; Freeman, 2003: 47.; Roehrig, 2006: 18.; Roth, 2005a: 149. Çolak, 2008-II: 148,149.; Vercoutter 1992, 12.

⁷⁴ Bard, 2015: 228.

⁷⁵ Szafranski, 2004: 134.; Kuhrt, 2013: C. I, 250.; Wilkinson, 2013: 295.

⁷⁶ Hornung, 2004: 92.

1-Kraliçenin iktidarda kaldığı süre boyunca erkeksi bir ikonografi sergilemesi.

2- Kraliçenin III. Tutmosis ile olan politik ilişkileri.

3- Punt Ülkesi başta olmak üzere çevre bölgelere yapılan ticari seferler.

4- Hatşepsut'un Senenmut ile olan bağı.

Bütün bu unsurlar kraliçenin inşa ettirdiği yapılarda ve sanatsal çalışmalarda görülmektedir. Bunlarda kraliçenin kendi görünümünü yansıtan heykel ve resimler olduğu gibi ilginç bir biçimde bir erkek gibi tasvir edilenleri de vardır. Onun böyle bir ikonografiye başvurmasında işgal etmiş olduğu pozisyonun bazı gerekliliklerini yerine getirme psikolojisinin olduğu söylenebilir. İfade edildiği gibi Eski Mısır tarihi boyunca bazı istisnalar hariç ülke yönetiminde genellikle erkekler yer almıştır. Bu sebeple Hatşepsut'un kendi aleyhine olan bu açığı kapatmak için resmî törenlerde bir erkek gibi görünmüş, firavunların kullandığı takma sakalı taşımış ve bu şekilde tasvir edilmiştir. Çeşitli mimari yapılarda ve heykellerde onun bir erkek olarak gösterilmesi sanatsal çalışmaların tümünde yoktur. Örneğin, Hatşepsut'un Deyrül Bahri'deki tapınağında o etek giymiş, ince kollara sahip, göğüsleri belirgin bir zarif bir kraliçe olarak görülmektedir. Kadın görünümünün yerini karşı cinse bırakmaya başlaması daha çok iktidarının ilerleyen zamanlarına doğru olmuştur.

Öte yandan onun naibeliğini yaptığı III. Tutmosis ise kraliçenin iktidarı döneminde sanatsal çalışmalarda ya bilinçli olarak es geçilmiş ya da geri plana itilerek kraliçenin arkasında resmedilmiştir. Ancak, Karnak'taki bir tasvirde hem Hatşepsut hem de III. Tutmosis birlikte resmedilmiş olması ikilinin bir iktidar ortağı olduğuna dair yorumların yapılmasına neden olmuştur.⁷⁷ Bu tür tasvirler ikilinin arasında çok politik bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Hatşepsut ve Senenmut İlişkisi

Hatşepsut'un iktidarda kaldığı zaman zarfında önemli politikalar yürütmesi hiç şüphesiz onun yanında başarılı devlet adamlarının olmasına da bağlıdır. Kraliçenin iktidarında en az dört memur terfi etmişti ve bunların çoğu düşük mevkilerden bu görevlere yükselmişti. Bu memurlardan bazılarının ise önceki firavunların zamanından beri Mısır sarayında vazifeli oldukları ifade edilmektedir. Kraliçenin memurları arasında en önemlileri şunlardır: Amon baş rahibi Hapuseneb,⁷⁸ Vezir Useramun, elçi İntef, Vali Penre, kâhya ve baş mimar Senenmut (Senemnut).

Hiç şüphesiz yukarıda ismi geçen görevlilerden en çok dikkat çeken Senenmut idi. Kaynaklarda bu görevlinin Hatşepsut'la ve kızıyla ile çok yakın bir bağının olduğu dile getirilmektedir. Muhtemelen bu yakınlıktan dolayı Senenmut'un ünü kraliçenin döneminde oldukça artmıştı.

Onun kraliyet ailesiyle olan yakınlığı, günümüzde British Museum'da sergilenen ve onu, kraliçenin II. Tutmosis'ten olan tek kızına bakıcılık yaparken betimleyen estetik bir heykelle de teyit edilmektedir.⁷⁹ Mütevazı bir

⁷⁷ Bu resim için bkz: Laboury, 2004: 53.; Mieroop, 2019: 167.; Bunson, 2002: 122.

⁷⁸ Hornung, 2004: 92.

⁷⁹ Freeman, 2003: 47.

kökenden gelen ve sarayda yüksek bir mevki elde eden Senenmut, pek çok görev ve sorumluluğa sahipti. Ancak bunlar arasında en çok dikkat çeken kraliçe Neferure'nin hocalığını yapmış olmasıydı. Bu vasfı sayesinde kraliyet ailesi ile çok yakın bir bağ kurmuştu öyle ki onların özel odalarına bile girebiliyordu. Hatta kaynaklarda Senenmut ile Hatşepsut'un arasında bir aşk ilişkisi⁸⁰ olduğu yönünde iddialar da dile getirilmektedir. Bu da muhtemelen Senenmut'un hiç evlenmemiş olmasına ve Hatşepsut'la çok yakın bir ilişkisi yaşamasına bağlı olarak ortaya atılmıştır.

Senenmut'un devlet kademesindeki yeri ve Hatşepsut'un nazarındaki konumu öylesine yüksekti ki bunu anlamak için döneme ait eserlere bakmak yeterli olacaktır. İpsetsut, Deyrül Bahri, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın bütün tapınaklarında Senenmut'un tasvirlerinin yapılmış olması kraliçenin ona büyük bir değer verdiğini ve ayrıcalık tanıdığını göstermektedir. Öte yandan Senenmut'un kraliçenin kararlarında da etkili olduğu dile getirilmektedir. Kabul odasının sorumluluğu görevini de yürüten Senenmut, Hatşepsut'un görüşeceği kimselere karar verebilecek kadar sarayda üst düzey bir yer işgal etmiştir. Kaynaklarda bu görevlinin Hatşepsut'tan önceki firavunlardan biri zamanında Nübye bölgesine yapılan seferlerde de görev aldığı ifade edilmektedir. Bu firavun da kuvvetle muhtemel Hatşepsut'un babasıdır. Bilindiği gibi Hatşepsut babasının zamanında seferlere çıkmıştı. Belki de bu seferler esnasında Senenmut ile Hatşepsut'un arasında bir yakınlık olmuş ve Hatşepsut tahta çıkınca bu ilişki daha da ileri gitmişti. Anlaşıldığına göre Senenmut, Hatşepsut'un iktidarı döneminde asker kimliğinden ziyade daha çok mimar, özel hoca, kâhya ve kraliçenin danışmanı olmak üzere çok çeşitli görevlerde bulunmuştu. Bu da Senenmut'un görev sahasının askeri alandan sivil alana kaydığını göstermektedir.⁸¹

Senenmut'un görev alanları arasında daha çok mimar yönü öne çıkmışa benzemektedir; dönemin en güzide eseri olan Görkemlilerin Görkemlisi'nin inşasında görev alması onun bu alanda oldukça başarılı olduğunu ortaya koymaktadır.⁸² Öte yandan emri altındaki mimarlara ülkenin dört bir yanında çok sayıda tapınak yaptıran Senenmut muhtemelen bununla tanrısız bir dönem olarak nitelendirilen Hiksosların izlerini silmeyi amaçlamıştı.⁸³ Hiç şüphesiz onun inşasında görev aldığı yapıların arasında en önemlisi Deir el-Bahri'deki *Görkemlilerin Görkemlisi* idi. Ölüm Tapınağı olarak da bilinen bu yapı gerek Hatşepsut'un gerekse Yeni Krallık Devri'nin şaheserleri arasında sayılmaktadır.⁸⁴ Hatşepsut'un iktidarı boyunca pek çok ayrıcalık elde etmiş olan Senenmut, kuvvetle muhtemeldir ki bu abidenin yapımında görev almasından dolayı son bir ayrıcalığa daha kavuşmuş ve bu tapınağın bir köşesine gömülme hakkı elde etmiştir.⁸⁵ Sıradan bir aileden gelen ancak başarıları sayesinde iyi bir hayat süren Senenmut en nihayetinde görkemli bir mezara da sahip olmuştur.

⁸⁰ Freeman, 2003: 47.; <https://owlcation.com/humanities/Senmut-coutier-or-lover-of-Hatshepsut>. (02.08. 2020.)

⁸¹ Shirley, 2004: 184, 188, 189.; Freeman, 2003: 47.; Wilkinson, 2013: 294.

⁸² Wilkinson, 2013: 294.

⁸³ Hornung, 2004: 94.

⁸⁴ Tignor, 2010: 63, 64.

⁸⁵ Hornung, 2004: 94.

Hatşepsut'un adının anılmamaya başlandığı, muhtemelen öldüğü MÖ 1458'den sonraki süreçte, bir diğer deyişle III. Tutmosis'in iktidar yılları içerisinde Senenmut'un adına da rastlanmaz. Muhtemelen o da ölmüştü. Bilindiği gibi yeni iktidarın döneminde kraliçenin adı sistematik olarak bütün anıtlardan, hatta dikilitaşların tepelerinden bile silinmeye başlanmıştır. Üstelik aynı şey Senenmut'un başına da gelmişti. Kuvvetle muhtemel bu durum onun Hatşepsut'la olan yakınlığından kaynaklanmıştır. Kitabelere kazınmış isimlerin varlığı, öte dünyanın garantiye alınmasının bir yolu olarak düşünüldüğünde bu, herhangi bir Mısırlının başına gelebilecek en korkunç akıbet olmalıydı. Hatşepsut'un izlerinin kapsamlı bir biçimde imha edilmeye başlanması III. Tutmosis'in kudretli üvey annesine karşı büyük bir kin duyduğunu göstermektedir. Bu tahrip hareketi muhtemelen krallık imajını yeniden karşı cins üzerine aktarmaya yönelik bir çabaya da hizmet etmekteydi.⁸⁶

Sonuç

Eski Mısır tarihi boyunca devlet yönetiminde aktif olarak rol alan kadınların arasında en iyi belgelenmiş olanları hiç şüphesiz Hatşepsut ve VII. Kleopatra'dır.⁸⁷ Literatüre dair kaynaklardan anlaşıldığına göre kendinden öncekilerin arasında en hırslı ve başarılı olanı da Hatşepsut'tur. Selefleri olan kraliçeler arasında onun gibi uzun bir süre boyunca tahtta kalan da olmamıştır.⁸⁸

Çalışmamız esnasında incelemiş olduğumuz kaynaklardan anlaşıldığına göre Hatşepsut'un tahta çıktığında yapmış olduğu ilk iş iktidarını meşru bir zemine oturtmak olmuştur. Bunu ise yazıtları, heykelleri, gösterişli tapınakları ve en önemlisi dini kanalları kullanmak suretiyle sağlamaya çalışmıştır. İktidarda kaldığı süre göz önünde bulundurulduğunda bunda da gayet başarılı olduğu görülmektedir. İktidarda bulunduğu süre zarfında daha çok ticari faaliyetlere zaman ayıran Hatşepsut bu sayede Mısır'ı müreffeh bir ülke konumuna getirmiş ve kuvvetle muhtemel III. Tutmosis'e de zengin bir hazine bırakmıştır.

Hatşepsut'a dair kayıtlar MÖ 1458'de suskunluğa bürünür. Büyük olasılıkla bu tarihlerde ölmüştü. Hatta bazı tarihçiler onun ölümünde III. Tutmosis'in parmağının olduğunu bile iddia etmişlerdir. Ancak bu konuyu doğrulayan kesin bir bilgi mevcut değildir.⁸⁹ Kraliçenin ardından tahta "üvey oğlu, yeğeni ve damadı (III. Tutmosis, Hatşepsut'un bir kızıyla evlenmişti⁹⁰)" ve

⁸⁶ Freeman, 2003: 48.; Dorman, 2005: 109.

⁸⁷ Galan, 2004: vii

⁸⁸ Tignor, 2010: 62.

⁸⁹ Christensen, 2009: 47.; Laboury, 2004: 49, 50, 51.

⁹⁰ Mısır sarayında aile içi evlilik durumlarına çok rastlanılmaktaydı. Firavunlar bazen öz kızkardeşleriyle bazen de üvey kızkardeşleriyle evlenmişlerdir. Bu durum en çok 18. ve 19. Hanedanlarda görülmüştür. Onların neden böyle davrandıkları konusuna gelince; bu konuda en önemli dayanak noktası soylarının saflığını muhafaza etmek için Osiris'in kızkardeşiyle evlenmiş olması gösterilmiştir. Öte yandan nadir de olsa kendi kızlarıyla evlenen firavunlar olmuştur. Middleton, 1962: 603, 604.; [https://www.medicalbag.com/home/features/grey-matter/impact-of-royal-inbreeding-part-iii/\(03.08.2020\)](https://www.medicalbag.com/home/features/grey-matter/impact-of-royal-inbreeding-part-iii/(03.08.2020)); Bu tür aile içi evliliklere 18. Hanedan'dan birkaç örnek verecek olursak: Hatşepsut'un kızı Neferure, III. Tutmosis ile evlenmişti ancak onun genç yaşta öldüğü ifade edilmiştir. Bu da onun III. Tutmosis ile çok kısa süreli bir evlilik dönemi geçirdiğini göstermektedir. III. Amenhotep kendi kızı Sitamun ile

en net ifadeyle “tahtın asıl varisi” olan III. Tutmosis (M.Ö. 1458-1426) geçti.⁹¹ Yukarıda da ifade edildiği üzere III. Tutmosis iktidara geldikten hemen sonra Hatşepsut’un tasvirlerini ve isimlerini ortadan kaldırmaya başladı. Bilhassa onun firavunluk makamında bulunduğu dair dair kanıt sunan kayıtlar silinmiştir. Tarihçiler kraliçenin isminin silinmesinin ardında onun III. Tutmosis’i bir kenara itmesinin yer aldığını düşünürler. Bu sistemli yok etme hamlesinin tesiriyle sonraki dönemlerde hazırlanan Mısır kral listelerinde Hatşepsut’un ismi yer almamıştır ancak, bu noktada tek istisnanın Manetho’nun hazırladığı kral listesi olduğu görülmektedir.⁹²

III. Tutmosis’in Hatşepsut’un hatıralarını ortadan kaldırmaya çalışması muhtemelen küçüklüğünden beri üvey annesine karşı içinde beslediği kinin bir dış vurumuydu. Muktedir olma hakkının elinden alındığını düşünerek bir anlamda intikam almaya başlamıştı. Hatta bazı tarihçiler III. Tutmosis’in yönetimi ele aldıktan sonra çok uzak bölgelere başarılı seferler yapmasının ardında da Hatşepsut tarafından bir zamanlar geri plana itilmiş ezik bir adamın serbest kalışının olduğunu iddia etmişlerdir.⁹³ Bu iddia belki de kesin bir yargı olamayacak kadar cesur bir ifadedir ancak, belli bir oranda doğruluk payına da sahiptir çünkü III. Tutmosis tahta çıktıktan kısa bir süre sonra çok ciddi askeri seferlere yeltenmiştir. Onun Fırat kıyılarına kadar giderek Mitannileri bozguna uğratması, Suriye-Filistin’deki şehirlere birbiri ardınca diz çöktürmesi, Hatşepsut gibi ticari seferlere çıkması Mısır’ı Yakınoğu’nun en prestijli ve güçlü devleti haline getirmiştir. Bu prestij sayesinde Amarna yazışmalarının merkezi⁹⁴ Mısır olmuştur diyebiliriz. Ancak hiç şüphesiz ki Mısır’ın bu derece güçlenmesinde Hatşepsut’un 20 yıl boyunca başarılı bir biçimde ülkesini yönetmesinin payı da çoktur.

Hakkında bilinen pek çok bilgiye rağmen Hatşepsut’un akıbetinin ne olduğu konusu meçhuldür. Fakat Mısırlı arkeolog Zahi Hawass’ın 2007’de KV-60 adlı bir mezarda bulduğu bir mumyanın Hatşepsut’a ait olduğunu dile getirilmesi kraliçe hakkındaki bilinmezlerin bir nebze de olsa açıklık kazanmasına imkân vermiştir. Kraliçenin mezarının bulunduğu bu bölge Krallar Vadisi olarak bilinmektedir ve burası erkek firavunlar için ayrılmış bir defin alanıdır. Eğer Hawass’ın Hatşepsut olduğunu iddia ettiği mumya gerçekten ona ait ise kraliçenin buraya gömülmesi de oldukça ilginç bir durum teşkil etmektedir. Mumya üzerinde yapılan analizler ise onun ilerleyen

evlenmiş ve daha sonra onun saraydaki rütbesini yükseltmiştir. III. Amenhotep’in ardından tahta geçen oğlu IV. Amenhotep de birkaç kızıyla evlenmiştir. IV. Amenhotep’in oğlu olduğu düşünülen Tutankhamon ise kızkardeşi Ankhesenamen ile evlenmişti. Öte yandan Mısır sarayında bu tür aile içi evliliklere karşı çıkan prens ve prensesler de olmuştur. Kahire müzesinde sergilenen, Geç Mısır Dönemi’ne ait bir papirüs bu tür evliliklere karşı çıktığına dair önemli bilgiler vermektedir. Bkz: J. A. Tyldesley, 1998: 80.; Mieroop, 2019: 168.; O’Connor, 2006: 34.; Hornung, 2004: 92.; Clayton, 2001: 104.

⁹¹ Hornung, 2004: 96.

⁹² Bkz: Tyldesley, 1998: 80.

⁹³ Mieroop, 2019: 169.

⁹⁴ Bkz: Yılmaz, 2020: 4.

yaşlarında diş hastalıkları geçirdiğini, obezite ve kanser gibi çok ciddi rahatsızlıklar yaşadığını ortaya koymuştur.⁹⁵

Kaynakça

- ALLEN, J. P., 2006. “After Hatshepsut The Military Campaigns of Thutmose III”, *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*, Ed.: Catharine H. Roehrig, Yale University Press, New Haven and London, ss. 261-266.
- BARD, K. A. 2015., *An Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*, Blackwell Publishing, Oxford.
- BEETZ, K. H., 2008. “Egypt”, *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World Vol. 1*, (Editor in Chief: Peter Bogucki), Facts On File, New York, ss. 392, 396.
- BIERBRIER, M. L., 2008. *Historical Dictionaries of Ancient Egypt*, The Scarecrow Press, Lanham-Toronto-Plymouth.
- BIETAK, M., 2006. “Egypt and the Aegan Cultural Convergence in a Thutmoside Palace at Avaris”, *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*, Ed.: Catharine H. Roehrig, Yale University Press, New Haven and London, ss. 75-82.
- BROWN, C. G., 2010. *Dancing For Hathor Women in Ancient Egypt*, Continuum, London.
- BUDGE, E. A. W., 2010. *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary: With an Index of English Words Vol. I*, Cosimo Inc., New York.
- BUNSON, M. R., 2002. *Encyclopedia of Ancient Egypt*. Facts On File Inc, New York.
- CHANEY, E., 2020. “‘Mummy First: Statue After’: Wyndham Lewis, Diffusionism, Mosaic Distinctions and the Egyptian Origins of Art”, *Ancient Egypt in the Modern Imagination, Art, Literature and Culture*, Ed.: Eleanor Dobson – Nichola Tonks, Bloomsbury, London, New York, ss. 47-73.
- CHRISTENSEN, W., 2009. *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*, New York.
- CLAYTON, P. A., 2001. *Chronicle of the Pharaohs the Reign- by-Reign Record of the Rulers and Dynasties of Ancient Egypt with 350 illustrations 130 in color*, Thames & Hudson, New York.
- CLINE. E. H., 2018. *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*, Çev.: Ayşegül Kulgin, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

⁹⁵ Chaney, 2020: 60.; Cline, 2018: 36, 37.; Zahi Hawass’ın kraliçenin mumyasına dair çalışması için bkz: https://www.guardians.net/hawass/hatshepsut/search_for_hatshepsut.htm. (30.07.2020)

- ÇOLAK, K., 2008. “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali Ve Tahliyesi (1798-1801)”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2008-II, ss. 141-183.
- DODSON, A., 2000. *Monarchs of The Nile*, The American University in Cairo Press, Cairo-New York.
- DORMAN, P, F., 2005. “The royal steward, Senenmut. The Career of Senenmut”, *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*, Ed.: Catharine H. Roehrig, The Metropolitan Museum of Art, New York; Yale University Press, New Haven, ss. 107-109.
- FREEMAN. C.,2003. *Mısır, Yunan ve Roma*, Çev.: S. Kemal Angı, Dost Kitabevi, Ankara.
- GALAN, J. M., 2004. “Preface”, *Creavity and Innovation in the Reign of Hatshepsut*, Ed.: Jose M. Galan, Betsy M. Bryan, Peter F. Dorman, The Oriantel Institute of Chicago, The University of Chicago Publishing, Chicago-Illinois, ss. vii.
- GIBB, H. A. R.– DAVIES, C. C., 1964. “Naib”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1964, ss. 50.
- HART, G., 2005. *The Routledge Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, Routledge, London-New York.
- HORNUNG, E., 2004. *Ana Hatlarıyla Eski Mısır Tarihi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KELLER, C. A., 2006. “The Statuary of Hatshepsut”, *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh* Ed.: Catharine H. Roehrig, Yale University Press, New Haven and London, ss. 158-173.
- KUHRT, A., 2013. *Eskiçağ’da Yakındoğu MÖ 3000-330*, C. I, Çev.: Dilek Şendil, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- LABOURY, D., 2004. “How and Why did Hatshepsut Invent the Image of Her Royal Power”, *Creavity and Innovation in the Reign of Hatshepsut*, Ed.: Jose M. Galan – Betsy M. Bryan – Peter F. Dorman, The Oriantel Institute of Chicago, The University of Chicago Publishing, Chicago-Illinois, ss. 49-91.
- MIDDLETON, R., 1962, “Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt”, *American Sociological Review*, Vol. 27, No. 5 (Oct.,1962), ss. 603-611.
- MIEROOP, M. V. D., 2019 *Eski Mısır Tarihi*, Çev.: Ali Oğuz Bozkurt, Homer Kitabevi, İstanbul.
- MORKOT, R. G., 2005. *The Egyptians An Introduction*, Routledge-Taylor & Francis e-Library, New York.
- O’CONNOR, D. 2006 “Thutmose III: An Enigmatic Pharaoh” Thutmose III A New Biography, Ed.: Erich Cline and David O’Connor, The University of Michigan Press, Ann Arbor, ss. 1-38.
- ROBINS, G., 1999. “The Names of Hatshepsut as King”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 85, ss. 103-112.

- ROEHRIG, C. H. 2005. "The Burial of A Royal Woman and Child of the Late Seventeenth Dynasty", *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*, Ed.: Catharine H. Roehrig, The Metropolitan Museum of Art, New York; Yale University Press, New Haven ss. 15-22.
- ROTH, A. M., 2005a. "Hatshepsut's Mortuary Temple at Deir El-Bahri", *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*, Ed.: Catharine H. Roehrig, The Metropolitan Museum of Art, New York; Yale University Press, New Haven, ss. 147-157.
- ROTH, A. M., 2005b. "Models of Authority Hatshepsut's Predecessors in Power", *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*, Ed.: Catharine H. Roehrig, The Metropolitan Museum of Art, New York; Yale University Press, New Haven, ss. 9-15.
- SCOTT, E., 2012. *Hatshepsut, Queen of Sheba*, New York 2012.
- SHIRLEY, J.J., 2004. "The Power of the Elite: The Officials of Hatshepsut's Regency and Coregency", *Creativity and Innovation in the Reign of Hatshepsut*, Ed.: Jose M. Galan – Betsy M. Bryan – Peter F. Dorman, The Oriental Institute of Chicago, The University of Chicago Publishing, Chicago-Illinois, ss. 173-245.
- SZAFRANSKI, Z. E., 2004. "The Exceptional Creativity of Hatshepsut" *Creativity and Innovation in the Reign of Hatshepsut*, Ed.: Jose M. Galan – Betsy M. Bryan – Peter F. Dorman, The Oriental Institute of Chicago, The University of Chicago Publishing, Chicago-Illinois, ss. 125-137.
- SZPAKOWSKA, K., 2012. "Hidden Voices: Unveiling Women in Ancient Egypt", *A Companion to Women in the Ancient World*, Ed.: Sharon L. Jamesand – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, Oxford, ss. 25-37.
- THOMPSON, Stephen E., 2020. *Ancient Egypt: Facts and Fictions*, ABC Clio, Santa Barbara-Denver.
- TIGNOR, R. L., 2010. *Egypt A Short History*, Princeton University Press, Princeton-Oxford.
- TYLDESLEY, J. 2006. *Chronicle of the Queens of Egypt From Early Dynastic Times To The Death of Cleopatra With 273 Illustrations, 173 in Color*, Thames & Hudson, New York.
- TYLDESLEY, J. A., 1998. *Hatshepsut The Female Pharaoh*, Penguin Books, (e-book), London.
- VERCOUTTER, J., 1992. *Eski Mısır*, Çev.: Emine Su, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WALLENFELS, R., (Ed.), 2000. *The Ancient Near East: An Encyclopedia for Students, Vol. II*, New York.
- WALLENFELS, R., (Ed.), 2000. *The Ancient Near East: An Encyclopedia for Students, Vol. III*, New York.
- WHITE, J., (Ed.), 2016. *All About History, Book of Ancient Egypt*, Future Publishing, London.

WILKINSON, T., 2013. *Eski Mısır M.Ö. 3000'den Kleopatra' ya Bir Uygarlığın Tarihi*, Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, C., 2020. *Amarna Mektupları Işığında Akdeniz Dünyası'nın Siyasi ve Sosyal Görünümü*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.

Web Tabanlı Kaynaklar

<https://www.ucl.ac.uk/museumsstatic/digitalegypt/chronology/hatshepsut.html> (21.01.2020)

<https://www.thoughtco.com/profile-of-female-pharaohs-3528392> (21.01.2020)

https://www.researchgate.net/publication/275024253_Hatshepsut_Egyptology (22.01.2020)

<https://www.parcast.com/blog/2016/10/26/5-powerful-women-rulers-of-ancient-egypt> (30.07.2020)

<https://www.historyextra.com/period/ancient-egypt/the-female-kings-of-ancient-egypt/> (30.07.2020)

https://www.guardians.net/hawass/hatshepsut/search_for_hatshepsut.htm (30.07.2020)

<https://www.britannica.com/topic/ka-Egyptian-religion> (23.07.2020).

<https://www.behindthename.com/name/ahmose> (6.07. 2020)

<https://www.ancient.eu/punt/> (22.01.2020)

<https://owlcation.com/humanities/Senmut-coutier-or-lover-of-Hatshepsut> (2.08. 2020.)

https://en.wikipedia.org/wiki/Fourth_Dynasty_of_Egypt (21.01.2020)

<http://www.ancient-egypt.co.uk/people/cartouche/pages/sahura.htm> (22.07.2020)

<https://www.medicalbag.com/home/features/grey-matter/impact-of-royal-inbreeding-part-iii/> (03.08.2020)